

Martina Čeh

ETIKA I SPORT

1. UVOD

Smisao i pogled na sport mjenjali su se s vremenom ovisno o stupnju civilizacije, društveno-ekonomskim uvjetima i znanstvenim spoznajama (Mataja, 2003). Sport pruža mogućnost zadovoljavanja mnogobrojnih ljudskih potreba među kojima je potreba za pripadnošću i okvirnom orijentacijom. Cilj je koristiti se sportom za prevladanje društvenih barijera, promicanje tolerancije i zdravstvenog obrazovanja (Mataja, 2003). Sport ima ključnu ulogu u obrazovanju i kulturnom razvoju. Stoga odgoj i obrazovanje ključni su termini koji nas vode u antropološko razdoblje grčke filozofije u čijem je središtu čovjek i problemi ljudske prakse koji se odnose na etička pitanja i vrline, prava, običaja, zakonitosti i odgoja. Dobro razrađenu problematiku o odgoju, etici i tjelovježbi pronalazimo u djelima Platonovih filozofskih spisa u kojima se Sokrat javlja kao nosilac. Jedno od takvih djela je dijalog *Država* (*Politeia*). Djelo opisuje idealan polis i oblik vladavine do kojeg se dolazi odgojem građana. Takav odgoj obuhvaća gimnastičku tjelovježbu i kulturno obrazovanje (Platon, 1997). Da bi se postao dobar građanin nužno je ovladati ljudskim strastima. To se postiže razvojem temeljnih vrlina, a one su: mudrost, hrabrost, promišljenost i pravednost (Platon, 1997). Takve vrline su temeljne kardinalne vrijednosti i čine moral. Moral se usvaja odgojem i življenjem u određenoj sredini. Oslanja se na svijest i savjest pojedinca. To je skup nepisanih pravila i običaja koji određuju međusobne odnose ljudi, to su u prvom planu pitanja dobra i zla (Platon, 1997). U društvu se potvrđuje odobravanjem ili prijekorom. Za moralno procjenjivaje nužna je savjest, a savjest je upravo skup načela moralnog procjenjivanja. Moral je društveno povijesno uvjetovan pa se mijenja s povjesnim razdobljima, klasama, sredinama i razlikuje se od skupine do skupine ljudi u istom društvu (Kalin, 1997). Za moral je karakteristično poštovanje ljudskog dostojanstva, zajedništvo, snošljivost te odricanje prisile i nasilja. Upravo ova navedena karakteristika za moral ključna je za sport i sportaše. S obzirom da je moral društveno-povijesno uvjetovan time je ujedno uvjetovan i sport, a sport mora težiti prema nezavisnosti. Takva nezavisnost može se postići razvojem vrlina koje se postižu odgojem. S toga je odgoj ključan za promicanje etičkih načela kao temeljnih vrijednosti sporta.

2. ETIKA

Etika je filozofska disciplina koja proučava i ispituje podrijetlo, motive, norme i svrhe moralnog djelovanja (Kalin, 1997). Poznati grčki etičar i filozof Sokrat snažno je razvijao životno-praktično-etičko značenje filozofije kojoj namjenjuje odgajateljsku funkciju. Njegovo djelovanje obilježila je zabrinutost zbog opadanja morala građana koji teže bogatstvu, zadovoljstvima i častima. Zbog toga je često bio optuživan da ne vjeruje u bogove u koje vjeruje država te da kvari mladež. Zagovarao je vrlinu koja je smisao života i kreposti, poštovanje zakona, umjerenost, svladavanje, usavršavanje. Radi etičkih nastojanja od kojih nije htio odustati bio je osuđen i ispao je namjenjen mu vrč otrova. Stvarne polemike Sokrata u obliku dijaloga prenio je Platon u svojim djelima. Najpoznatije djelo je Država (Politeia) u kojem je sustavno razrađen nauk o etici. Dijalog je posvećen problematici vladavine državom, temeljnoj ideji pravednosti. Za moralno djelovanje nije dovoljno poznavanje općevažećih etičkih normi, nego je nužno potrebno, promisliti konkretnu situaciju i prosuditi je li na nju primjenjiva opće važeća norma (Kalin, 1997). Za zdrav polis potreban je odgoj i obrazovanje koje se temelji na gimnastičkom vježbanju čime će se steći potrebne tjelesne sposobnosti, a svrha gimnastičkog vježbanja jest pripomoći da se u zdravu tjeleu razvije i zdrav duh, odnosno da se ostvari harmonija duše (Platon, 1997). Dok duhovno obrazovanje podrazumijeva kulturno obrazovanje u cjelini kroz pjesništvo. Savršen je onaj polis koji je istodobno mudar (sophe), hrabar (andreaia), promišljen (sophron) i pravedan (dikaia) (Platon, 1997). To je ujedno nauk o četiri kardinalne kreposti (aretai) (Platon, 1997). Sophia kao prva stožerna krepost odnosi se na upravljanje polisom, hrabrost se definira kao postojana ustrajnost u ispravnom mnijenju, suzdržanost predstavlja istinski sklad i harmoniju duše do koje se dolazi vlastitim samonadvladavanjem, pravednost dolazi do izražaja kao rezultat sustavnog odgoja i obrazovanja. Osnovno načelo pravednosti jest podjela rada među staležima tako da svatko obavlja njemu povjereni posao. Pravednost pojedinca ni u čemu se ne razlikuje od pravednosti polisa jer im je zajednička jedna te ista ideja pravednosti. Pravednost pojedinca je preduvjet za pravednost u polis. Platon je analizirao postupke ljudi u različitim okolnostima i zaključio kako u ljudskoj duši postoje različite funkcije i aktivnosti. Razumski dio duše jest onaj koji mislimo i kontroliramo svoje afekte, požudni dio duše izražava osjećajnost i želju za nasladom, dok je voljni dio duše izvor naši plemenitih želja i nastojanja (Platon, 1997). Među trima navedenim sposobnostima treba vladati sklad i harmonija, a za to je nužno potrebno kvalitetno obrazovanje. Red u duši donosi očuvanju pravednosti kod pojedinca, a time i pred uvjet za ostvarenje reda u polis.

U temeljnim grčkim etičkim načelima pronalazimo poveznice i temeljne vrijednosti sporta i sportaša. Četiri temeljne vrline: mudrost, hrabrost, umjerenost i pravednost obilježavaju jednog vrsnog sportaša. Dok ideju zdravog polisa koju postižemo odgojem i obrazovanjem, kako Platon navodi kroz gimnastičko uvježbavanje

za stjecanje potrebnih tjelesnih sposobnosti povezujemo danas s tjelesnom kulturom i tjelovježbom. Da se u zdravu tijelu razvije zdrav duh, odnosno da se ostvari harmonija duše pripisujemo ideji sporta.

3. SPORT

Tjelesno je vježbanje sredstvo, a društvenim napretkom i iskustvom postalo je sustav. Tjelesna je vježba imala svoju ulogu od najelementarnije borbe za život, ratnih potreba, narodnih igara pa sve do danas, koja se mijenjala s materijalnim dobrima nekog društva ili određene sredine. Pod pojmom fizička ili tjelesna kultura podrazumijevamo sva duhovna ili materijalna dobra stvorena ili vezana za tjelesne aktivnosti u praktičnom ili teoretskom smislu (Mataja, 2003). Potrebno je razmotriti pojam tjelovježbe i uvidjeti razliku između tjelovježbe i sporta. Građani pristupaju tjelovježbi i sportu kao sredstvu ili cilju i to je nešto poput filozofije života. Ukoliko sportaši pridonose učinkovitosti i radnim procesima u kojem su oni najviši radni i socijalni uzor svakom profesionalizmu, tada su tjelovježba i sport sredstvo (Mataja, 2003). Ako su tjelovježba i sport cilj, onda će sve to biti podređeno cilju neovisno o prinosu društvenom i gospodarskom razvoju (Mataja, 2003). Pojašnjavamo pojam sporta koji je latinskog podrijetla (*desport, disportare*), a naziv potječe iz engleskog jezika. Smisao i pogledi na sport mijenjali su se s vremenom. Ovisno o stupnju civilizacije, društveno-ekonomskim uvjetima i znanstvenim spoznajama. Vežu između sportaša i zdravlja određuje uvijek sportaš, dakle čovjek. Onoliko koliko je čovjek, dakle sportaš zdrav, toliko je i veza između sporta i zdravlja korisna ili štetna. Ta je veza jednaka u bilo kojoj ljudskoj djelatnosti ili zanimanju. Razlika je samo u karakteru ozljeda koje u sportu zovemo sportskim ozljedama, a u ostalim djelatnostima profesionalnim bolestima (Mataja, 2003). Znamo da postoji i mračna strana ili faktori rizika. Gledajući sva ta blistava sportska dostignuća na televiziji ili gledalištu, većina ljudi nezna što se događa iza kulisa. Vrhunski sportaši u želji za premašivanjem granice posežu za farmakološkim sredstvima, dopingom zbog čega izgube zdravlje. Posežući za nedopuštenim sredstvima javljaju se moralne dileme. U sportu se nitko ne koristi farmakološkim sredstvima radi očuvanja zdravlja, nego isključivo radi povećanja mišićne mase i otklanjanja treme. O primjeni farmakoloških sredstava u procesu treninga ne postoje zdravstvene dileme jer je štetnost svih umjetnih tvari dokazana. Danas su doping kontrole rigorozne. Osim narušenog i u nepovrat izgubljenog zdravlja, sportaš biva sankcioniran i od strane federacije protiv zlorabe nedopuštenih farmakoloških sredstava. Gubi sva primanja na osnovi rezultata, prekidaju se ugovori i trajno mu biva zabranjeno povratak na sportsko borilište. U nekim slučajevima dovodi se do totalne propasti i jedva preživljavanja, ali tada je prekasno za kajanje. Budući da su sportska gledališta i medijski prostor najmanje kontrolirani prostori te je pojava nasilja u tim područjima najšire zastupljena

(Bodin, Robene, Heas, 2007), sport je postao žrtva napretka samom činjenicom da svako društvo ima dio neuspješne prakse i golem auditorij koji je u sportu teško kontrolirati. I to je pogodan prostor za različite ideološke, političke i kriminalne oblike djelovanja. Zbog toga pitanje nasilja traži odgovor u sustavu vrijednosti društva, a posljedično i u sportu kao društvenom dijelu od kojeg se može očekivati da putem vrhunskih sportskih dometa napravi sve ono što gospodarstvo i politika nisu u stanju postići (Bodin, Robene, Heas, 2007). Vrhunski domet uvijek traži cijelog čovjeka, a samo je mali broj koji su uspješni na oba polja (Mataja, 2003). Naravno, za ostvarenja je potrebna ljubav, ali suvremeni sport sve manje ima onoga što se poimalo olimpijskim duhom, potisnula ga je tehnologija. U takvim situacijama je potrebna adaptacija sportaša, viši stupanj samouvjerenosti, postizanje poštivanja uže okoline, šira komunikacija. Pokazalo se u najvećem broju slučajeva da su vrhunski sportaši i izvanredne ličnosti. Čovjeka sportaša vidimo kao svakog drugog čovjeka sposobnog za prilagođavanje stvarnosti, formirajući se kao ličnost, razvijajući samostalnost u radu i potičući stvaralaštvo.

Sport kao oblik društvene nadogradnje, pruža potencijalne mogućnosti zadovoljenja mnogobrojnih ljudskih potreba, među kojima prvenstveno potrebu za pripadnošću i potrebu za okvirkom orijentacijom.

Jedno od značenja sporta je prilika za stvaralaštvo. Ulazeći u sport, svejedno u koji njegov dio (takmičarski, organizacijski, navijački) u prilici smo da odmjerimo svoje snage u procesima stvaralaštva (Mataja, 2003). Najteže prolaze oni koji pokazuju velike ambicije, a ne nalaze putove ostvarenja tih ambicija. Važno je da pripadnost pruži određeni smisao i sigurnost. Tada je moguća i prihvatljiva situacija koja se ne uklapa u realnost društvene stvarnosti. Nastaju nepoželjne pojave u sportu koje su kao posljedica neadekvatne orijentacije. To su sve one situacije u kojima sport gubi društvenu orijentaciju i postaje svijet za sebe, s vlastitom ideologijom. Tada cilj opravdava sredstvo, a cilj je fragmentna vrijednost sporta, koji se zadovoljava sportskim rezultatom.

Natjecanje u sportu podrazumijeva doživljaje i suosjećanja, iskazivanje mudrosti i lukavstva da bi se svladao protivnik. Svladavanje protivnika ili dolazak do pobjede, ne mora biti neljudski ili pod svaku cijenu. Postavlja se pitanje kako stvoriti pobjednike u sportu, prvake ili rekordere, a da to ne nije prepreka njihovoj slobodi, jer znamo da je odsutnost slobode postala sastavni dio psihičkog ustrojstva sportaša. Postoji li netko tko ima pravo postaviti neku objektivnu ili univerzalnu sliku vrijednosti, je li to još nešto čime čovjek ograničava slobodu igara? (Mataja, 2003). Igre u kojima je čovjek jedino potpun čovjek, temelje se na poštivanju pravila i normi, time podrazumijevaju slobodan i odgovoran pristup sudionika razlikujući dobro i zlo.

4. ZAKLJUČAK

Sport doprinosi dobrobiti i ljudskom napretku te dostojanstvu naroda uz uvjet da nije izložen na milost i nemilost najjačem i najbogatijem ponuđaču (Mataja, 2003). Sport prenosi pozitivne stvari i tako podupire transformaciju društva u kojem se razvija, postaje ispravan društveni okvir. Potrebno je iz političkih i ekonomskih okolnosti izvući one elemente koji će tvoriti brižniji i pravedniji model sporta (Mataja, 2003). Sport igra ključnu ulogu u obrazovanju i kulturnom razvoju. Cilj je promicanje razumjevanja među ljudima i prevladavanje društvenih barijera. Problem je ravnoteža između politike i ekonomije. Sport je na udaru s dviju strana, s toga bi trebao ostati nezavisan i ne dvosmislen u politici, a istovremeno ovisi o financiranju i medijskim alatima. Zato je nužno objektivno procijeniti ograničenja i prednosti koja su neizbježna u transformaciji sportske ekonomije (Bodin, Robene, Heas, 2007). Potrebno je postići pravu ravnotežu bez diskriminacije i samovlašća. Sport spaja različite ljude i kulture, omogućuje im susrete, komunikaciju i služi za borbu protiv predrasuda, protiv onih vrsta uvjerenja koja raspiruju mržnju i netoleranciju. Sportski događaji su prilike u kojima se ljudi mogu otvoriti prema drugima od kojih se razlikuju i naučiti nešto o njima. Odgoj nudi jedan pristup budućnosti sporta koji se sastoji u prijenosu vrijednosti, poštovanju i toleranciji. Odgoj posebno u tjelesnom odgoju i školskim sportskim aktivnostima predstavlja bitno područje za promicanje svijesti o sportu kao zdravoj i uravnoteženoj aktivnosti u kojoj se poštuju određena načela i pravila (Mataja, 2003). Upravo takva ideja odgoja proizlazi iz temeljnih etičkih uvjerenja grčkog filozofa i etičara Sokrata. S toga je potrebno gajiti takva etička načela te u njima tražiti izvor i crpilište za obnovu moralnih i etičkih temelja u sportu.

5. LITERATURA

1. Bodin, Dominique, Robene, Luc, Heas Stephane (2007) Sport i nasilje u Europi. Zagreb: Knjiga trgovina d.o.o.
2. Boxill, Jan (2002) Sports Etihics: An Antology, Sports & Recreation.
3. Chelladurai Packianathan, Alberto Madella (2006) Human Resource Management in Olympic Sport Organisations, Business & Economics.
4. Enciklopedija fizičke kulture (1986) Zagreb: JLZ.
5. Gardiner, Simon (2005) Sports Law, Sports & Recreation.
6. Jarvie, Grant (2006) Sports, Culture and Society, Sports & Recreation
7. Kalin, Boris (1997) Povijest filozofije. Zagrb: Školska knjiga.
8. Loland, Sigmund, Waddington, Ivan, Skirstad, Berit (2006) Pain and Injury in Sport: Social and Ethical Analysis, Medical.
9. Mataja, Željko (2003) Život za sport i od sporta. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
10. Platon (1997) Država. Zagreb; Naklada Jurčić d.o.o.